

O čem (ne)vypovídá obchodní bilance České republiky?

Česká ekonomika po vstupu do Evropské unie v roce 2004 otočila dlouhodobě záporné saldo obchodní bilance do kladných hodnot. Prozatímního vrcholu aktivního salda dosáhla ČR paradoxně v období nejhlubší krize v roce 2009, kdy obchodní bilance skončila přebytkem 150 miliard při absolutním poklesu vývozu a ještě větším propadu dovozu. Při započítání obchodu se službami v platební bilanci dosáhlo saldo obchodu ČR s okolním světem dokonce více než 200 mld. Kč.

Kromě odbourání celních bariér měl na rostoucí přebytek zahraničního obchodu vliv zejména proexportní efekt přímých zahraničních investic, které ve významnější míře začaly do České republiky proudit počátkem tohoto tisíciletí. Důležitá byla také výhodná geografická poloha naší země, která z ní učinila ideální logistické centrum pro distribuci zboží v rámci EU od výrobců k zákazníkům. Výše uvedené faktory jsou však zároveň kamenem úrazu při interpretaci salda zahraničního obchodu a jeho dopadu na makroekonomickou situaci ČR.

Pojetí obchodu – pohyb zboží vs. změna vlastnictví

Zapojení České republiky do mezinárodního obchodu je mimořádně silné, neboť podíl vývozu k hrubému domácímu produktu činí okolo 80 procent. Liberalizace zahraničního obchodu v Evropské unii přinesla na jedné straně významné zlepšení konkurenčního prostředí, ale na druhé straně je stále větší problém identifikovat subjekty, které z ní profitují. Pravidla EU umožňují každému subjektu nemezeně obchodovat v jakékoli její členské zemi, přičemž postačí, pokud je v ní registrován jako plát-

ce daně z přidané hodnoty. Takto pojatá pravidla jsou do oficiální statistiky členských zemí přenesena prostřednictvím systému Intrastat (zachycující pohyby v rámci EU) a Extrastat (pro pohyb zboží překračující vnější hranice EU). Zde záměrně používáme slovo pohyb zboží, což nemusí být totéž jako dovoz a vývoz.

Statistika zahraničního obchodu založená na měsíčním sběru dat Intrastat a celní statistice Extrastat je velmi podrobně sledována a striktně regulována institucemi Evropské unie. Základní potíže však spočívá v její nesprávné ekonomické interpretaci. Tato statistika je založena na pohybech zboží přes hranice, což nemusí být v souladu se změnou vlastnictví. Vývoz a dovoz je totiž určen vlastnickým vztahem. Pokud rezident (česká firma) prodá zboží nerezidentovi (cizí firma), došlo k vývozu. Obdobně pokud rezident koupí zboží od nerezidenta, došlo k dovozu. S přechodem hranice to většinou souvisí, ale nalezneme i situace, kdy je změna vlastnictví zcela odtržena od přechodu hranice (merchanting). Hlavní rozdíl je však v ocenění zbožových transakcí v okamžiku změny vlastnictví a přechodu hranic. Doposud platilo, že statistika zahraničního obchodu představuje aproximaci

změny vlastnictví a je tedy používána (doporučena Eurostatem) pro sestavování platebních bilancí a národních účtů (ukazatele HDP).

Obchodování v rámci nadnárodních skupin podniků

Klíčovou roli v oslabení schopnosti pohybu zboží aproximovat změny vlastnictví představuje příliv zahraničních investic a z něj vyplývající růst vlivu nadnárodních společností. S rostoucím podílem nadnárodních společností v ekonomice se totiž zvyšuje podíl obchodování realizovaného mezi vlastnickými spřízněnými podniky, což má řadu implikací pro statistiku. Jednou z nich je používání transferových cen, které si nadnárodní společnosti nastavují tak, aby optimalizovaly náklady a daňové zatížení v rámci celé skupiny podniků. Cena, za kterou se zboží převádí mezi rezidenty a nerezidenty, se tak může významně odlišovat od ceny „na hranicích“, což snižuje schopnost statistiky zahraničního obchodu vypovídat o výsledku směny zboží mezi zeměmi.

Dalším podstatným faktorem, který přispívá ke ztížení ekonomické interpretace pohybu zboží, je výhodná geografická poloha ČR. Ta se projevila v obrovském

rozvodu skladových prostor a tranzitní kamionové dopravy v posledních letech. Zboží je do ČR dovezeno, ve skladu pak proběhnou drobné operace (např. balení) a následně putuje dále přes české hranice s novým obalem a také vyšší cenou. Pokud by obchodování bylo realizováno prostřednictvím rezidentů dané země, jedná se o klasický re-export a hodnota obchodní marže se objeví v přidané hodnotě tuzemského zprostředkovatele. Pokud je však zahraniční obchod realizován prostřednictvím zahraniční firmy, která není v ČR usazená a neplatí zde ani daň z příjmů (tedy operuje sice na území ČR, ale je nerezidentem), hodnota zprostředkování se objeví v účetnictví jiné země a dochází k nekonzistenci hodnoty zahraničního obchodu ČR (na principu překročení hranic) a přidané hodnoty realizované v ČR (hovoříme o „kvazi-tranzitním“ obchodu).

Dopady globalizačních jevů na makroagregáty

Z hlediska dopadů výše uvedených jevů na makroekonomické agregáty je závažná zejména disproporce mezi nabídkou a poptávkou v ekonomice. Z definice platí, že úhrnná nabídka (přidaná hodnota a dovoz) se rovná úhrnné poptávce (spo-

třeba, investice, zásoby a vývoz). Bilanční nerovnováha pak vzniká nekonzistencí vnitřní a vnější nabídky a poptávky vlivem jejich rozdílného ocenění.

Další problém nastává z hlediska konzistence běžného a finančního účtu platební bilance. Zjednodušeně řečeno, toku hmoty (pohybu zboží) neodpovídají toky peněz. Uvažujme následující velmi častý případ, kdy česká firma (rezident) prodá své mateřské společnosti zboží za stanovenou cenu ještě na území ČR. Mateřská společnost zastoupená zde subjektem registrovaným pouze k DPH pak zboží převezme přes hranice a nahlásí statistikům zcela jinou hodnotu (obvykle vyšší), za kterou zboží na západním trhu prodá. Opticky to vypadá dobře, dceřiná společnost (rezident) však má výnosy výrazně nižší. Při agregaci těchto dat tak dojde k disproporcii mezi běžným a finančním účtem platební bilance, pohyby zboží převyšují pohyby peněz.

Dopady výše uvedených globalizačních jevů, které nabyly významu zejména v posledních několika letech, jsou nejen v rámci EU předmětem intenzivní diskuse mezi statistickými institucemi a centrálními bankami, které jsou společně zodpovědné za produk-

ci makroekonomických údajů. Obecným problémem statistiky je však pomalá reakce na obrovské změny v ekonomické realitě, které se dnes a denně odehrávají, a zahraniční obchod je toho dobrým příkladem. Jednoznačná a koordinovaná řešení tak ještě nejsou v současné době na stole, avšak země, kde hrají výše uvedené jevy významnou roli, jsou nuceny na ně reagovat. Česká republika patří vedle Maďarska a Belgie k prvním zemím v Evropské unii, která připravila systematické řešení tohoto problému.

První nesrovnalosti za českou ekonomiku byly zjištěny v rámci bilancování komoditních toků na datech za rok 2007, které ČSÚ zpracovával v roce 2009. Vývoz některých komodit totiž několikanásobně převyšoval jejich tuzemskou produkci. V témže roce začal být tento problém evidentní i na čtvrtletních datech národních účtů a platební bilance, kdy se meziročně prudce zvýšilo aktivní saldo obchodní bilance, aniž by tomu odpovídal vývoj tuzemské přidané hodnoty a pohledávek vůči zahraničí. O existenci této nerovnováhy a připravovaném řešení Český statistický úřad uživatele informoval současně s publikováním údajů o HDP v březnu roku 2010. V ná-

sledujících dvanácti měsících pak byly v úzké spolupráci Českého statistického úřadu a České národní banky připravovány významné změny v zachycování zahraničně-obchodních operací tak, aby lépe reflektovaly princip národního pojetí a umožňovaly realistický pohled na strukturu výkonnosti české ekonomiky.

Publikování údajů v národním pojetí

V březnu tohoto roku publikoval ČSÚ poprvé údaje o zahraničním obchodu za roky 2009 a 2010 v metodice odrážející změny vlastnictví, označené jako „národní pojetí“. Tyto údaje jsou publikovány souběžně s údaji v dosud publikované metodice označené nyní jako „přeshraniční statistika“. Rozdíl mezi oběma metodikami v roce 2009 činil 4,9 % na straně vývozu a 1,2 % na straně dovozu, což znamenalo na bilanci 128 mld. Kč. V roce 2010 byl relativní rozdíl na vývozu i dovozu podobný, rozdíl na bilanci se meziročně ještě prohloubil. Dopad na bilanční rovnováhu byl však z více než poloviny kompenzován revizí obchodu se službami. Ta spočívala především ve zvýšení tzv. přímých obchodních nákladů spojených s dovo-

zem a vývozem zboží a dále byla z dovozu služeb odstraněna položka „branding“ zahrnující částečně obchodní marže nerezidentů (ten-to jev je nyní ošetřen ve zbožové, nikoliv službové bilanci). Rozdíl na saldu výkonové bilance tak za rok 2009 představoval proti dříve publikovaným číslům 61 mld. Kč.

Doposud jsou publikovány v národním pojetí pouze celkové údaje o dovozu, vývozu a obchodní bilanci a v rámci platební bilance i jejich teritoriální struktura. Vyplyvá to z charakteru této metodiky, kdy údaje jsou nejprve spočítány na makroúrovni a jejich struktura je modelována s využitím přeshraniční statistiky. Publikování údajů v komoditní struktuře ČSÚ připravuje, relativní rozdíly v jednotlivých skupinách komodit se liší podle podílu obchodu deklarovaného subjekty, které nejsou rezidenty ČR. Z předběžných propočtů je zřejmé, že relativně největší rozdíly ve srovnání s údaji přeshraniční statistiky jsou ve výrobcích elektrotechnického průmyslu, který je také nejvíce zapojen do globálních produkčních řetězců.

Marek Rojíček, Jaroslav Sixta
sekce makroekonomických statistik